

De zending onder de volken der aarde.

<https://hdl.handle.net/1874/354992>

286

(11)

DE ZENDING

ONDER

DE VOLKEN DER AARDE.

~~~~~

II. AZIË.

—————

5. DE INDISCHE ARCHIPEL.

»De liefde tot zijn land is ieder aangeboren.»
Is dat woord van een vaderlandsch dichter een waar woord, dan mag ik ditmaal op bijzondere belangstelling bij mijne lezers rekenen, waar wij landen en volken gaan beschouwen, die niet alleen voor een groot deel aan het Nederlandsch gezag onderworpen zijn, maar waar ook Nederlanders, zendelingen van ons Nederlandsch zendelinggenootschap en van andere zendingsvereenigingen van ons land werkzaam zijn. In onze vorige beschouwingen hebben wij reeds een groot deel van Azië met het bijzonder doel, dat wij ons voorstellen, leeren kennen. Eerst sloegen wij den blik op het westen, eens christelijk, thans bijna geheel mahomedaansch, toen op het oosten, waar het zoo

lang voor invloeden van buiten gesloten Japan en China onze aandacht tot zich trokken. Daarna hebben wij Midden-Azië beschouwd, waar wij in Achter-Indië een zeer onbeschaafd, in Voor- of Engelsch-Indië een meer beschaafd heidendom, maar in beiden een in vele opzigten treurigen toestand vonden. Wij hebben daarmede het vaste land van Azië afgehandeld, maar zijn daarom nog niet aan het eind van onze beschouwingen over dat werelddeel. Ten zuiden toch van dat vaste land liggen in de Indische zee eene menigte van eilanden, die als 't ware eene brug vormen naar het vaste land van Australië en om meer dan ééne reden onze christelijke belangstelling verdienen. Zij worden gewoonlijk met den algemeenen naam van Indischen Archipel genoemd. De grootste van die zijn de bekende groote Sunda-eilanden, Java, Sumatra, Borneo en Celebes, waarvan het eerste geheel, de anderen voor een deel aan het Nederlandsch gezag onderworpen zijn. Op deze en andere eilanden zijn onze zendingen werkzaam en benevens hen andere, door vaderlandsche vereenigingen en ééne buitenlandsche uitgezonden. Gij schenkt mij zeker gaarne uw belangstellende aandacht, waar ik u iets van den toestand dier landen, de godsdienst, de bewoners en de uitbreiding van het christendom onder hen ga verhalen, al moge het voor dezen en genen meer

dan anders bekende zaken zijn, waaraan ik hem herinner.

De eilanden van den Indischen Archipel, waarvan ik enkelen u noemde, zijn door onderscheiden volken bewoond, die in aard en karakter zeer van elkander verschillen. De voornaamste daarvan zijn: de Javanen, Maleijers, Boeginezen, Alfoeren, Batta's en Dajakkers. Ook vindt men er vele Chinezen en eenige duizenden Europeërs, meest Nederlanders. De gezamenlijke bevolking bedraagt circa 30 millioenen, die voor een deel Mahomedanen, voor een ander deel heideneu zijn en voor verre weg het kleinste gedeelte christenen. Voor zoo ver zij aan het Nederlandsch gezag onderworpen zijn, staan zij onder het bestuur van eenen Gouverneur-generaal, die den Koning vertegenwoordigt en zijne residentie heeft te Buitenzorg, eenige uren ten zuiden van Batavia. In dat Batavia op het eiland Java gelegen en in andere steden van dat eiland, ook hier en daar elders zijn christelijke gemeenten uit Europeanen bestaande, waarheen van hier predikanten worden gezonden en die onder toezigt van den Gouverneur-generaal beheerd worden door een kerkelijk collegie, onder den naam van: Bestuur der Protestantsche kerken in Nederlandsch Indië. Behalve die predikanten, ten getale van een 30, zijn in kleinere gemeenten, door de regeering leeraars

aangesteld, die hulp-predikers genoemd worden, maar toch hun eigen werkkring hebben. 't Is nu echter niet van den arbeid dier leeraars, maar van andere, dat ik u ga verhalen, van hen, die onder den naam van zendelingen onder de inlandsche bevolking arbeiden. Hun getal bedroeg ten vorigen jare (1870) 73, waaronder 20 van ons genootschap. Van hun aller werk kan ik hier niet spreken. Ook nu moet ik in 't algemeene blijven. Toch zoek ik zooveel mogelijk een getrouw overzicht u te geven, al weet ik zelf al te goed, dat aan 't volledige daarvan veel zal ontbreken.

A. SUMATRA.

Wij beginnen met Sumatra, op een na het grootste eiland in den Archipel. Het is meer dan driemaal zoo groot als Java, meer dan zesmaal als ons vaderland. Het getal inwoners is niet nauwkeurig bekend, maar wordt op ruim zeven millioen gerekend. Meerendeels zijn zij Mahomedanen, voor een deel echter ook heidenen. Tot voor weinige jaren was er van zedingsarbeid onder hen geen sprake. Wel hadden vroeger Engelsche en Amerikaansche zendelingen getracht er te werken, maar aanhoudende binnenlandsche oorlogen en vooral de geweldige tegenstand van dweepzieke Mahomedanen hadden de eersten na verloop van

vijf jaren hun arbeid doen staken, terwijl de beide Amerikanen, die er zich wilden vestigen de slagtoffers werden van hunnen ijver en door de inwoners werden vermoord. Een twintigtal jaren later in 1857 besloot ons genootschap tot eene zending op dat eiland, welk besluit echter niet ten uitvoer is kunnen gebragt worden. Hoe bedroevender dit was, des te verblijdender is het, dat een andere vereeniging die taak op zich heeft kunnen en willen nemen. Het is dat buitenlandsch genootschap, waarvan ik boven reeds zeide, dat het in onze koloniën arbeidt, het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen gevestigd. Reeds verscheiden jaren arbeidt dit op Borneo, maar wij zullen later zien, welk een slag het daar in 1859 trof. Daardoor in zijn arbeid aldaar verhinderd, deed het onderzoek naar een ander arbeidsveld en geen wonder dat men het op Sumatra wees. De overtuiging, dat een zending daar noodig en tijdig was, had immers reeds ons genootschap daartoe doen besluiten, door de zorg van het Nederlandsch Bijbelgenootschap waren reeds de vier evangeliën en enkele andere boeken des Bijbels overgezet in de taal van den volkstam op Sumatra, dien men voor het Godsrijk hoopte te winnen. Men wees dus daarop de Duitsche broeders en deze besloten dan ook tot een zending onder de Batta's op Sumatra.

In vereeniging met twee Nederlanders, door de Ermelo'sche zendingsvereeniging uitgezonden, zijn zij den arbeid begonnen en al heeft het daarbij niet aan teleurstellingen en beproevingen hun ontbroken, daar reeds twee van hunne zendelingen spoedig na hunne aankomst er stierven, op andere wijzen hebben zij ruimschoots den zegen des Heeren ondervonden. Reeds hebben zij zeven kleine gemeenten met meer dan duizend zielen uit de heidenen verzameld en mogen van velen met lof getuigen. Zij hebben die onder de Batta's die in het noorden van Sumatra wonen. Nog zijn de meeste heidenen, maar reeds maakt het Mahomedanisme vorderingen onder hen. Daarvoor zoekt men hen te bewaren en tot een beter Propheet dan MAHOMED was, hen te leiden. Zegene God de pogingen daartoe aangewend en den arbeid onder gunstige verwachtingen begonnen.

B. JAVA.

Van heel veel meer dan van een begin kan ook op Java niet gesproken worden. Wel arbeidt ons genootschap daar bijna vijf en twintig jaren, wel waren reeds hier en daar vroeger enkele pogingen aangewend. Maar als gij verneemt, dat op de millioen inwoners nauwelijks één zendeling kan gerekend worden en van de vijfduizend er mogelijk

één met den christennaam genoemd wordt, dan zijt gij er al aanstonds van overtuigd, dat wij toch niet anders dan van een begin der zending op Java kunnen spreken. Dat eiland, wel niet het grootste, maar wel het meest bevolkte en voor ons vaderland belangrijkste in den Archipel, zullen wij nu wat nader leeren kennen. Klinkt de naam er van velen welbekend in de ooren, ook dezen zal het niet onaangenaam zijn en voor anderen is het zeker noodig, dat, voor dat wij vernemen wat er voor de uitbreiding des christendoms is en wordt gedaan, wij eenigzins met het land zelve en vooral met de bevolking, die wij er aantreffen, ons bekend maken.

Java is een bij uitstek vruchtbaar land en vooral de noordkust er van wordt door geen land der wereld in heerlijkheid en pracht overtroffen. Met de inwoners is het echter treurig gesteld. Hun getal wordt gerekend op 13 à 14 millioen. Om ze eenigzins te leeren kennen, slaan wij vlugtig een blik op hunnen maatschappelijken, godsdienstigen en zedelijken toestand. Aan het Nederlandsch gezag onderworpen leven zij in zoogenaamde desa's, dat is zooveel als ons dorpen, onder hun eigen opperhoofden of regenten. Sints eeuwen zijn zij geen vrij volk, maar staan zij onder vreemd bestuur, sedert twee honderd vijftig jaar onder dat van

Nederland. Zij behielden echter hun eigen taal, die voor vreemdelingen zeer moeilijk moet zijn om te leeren, ook omdat er twee taal-soorten, taal-vormen zijn: een, waarvan de meerdere tot zijn mindere en eene, waarvan de laatste tot hem, die boven hem in stand en aanzien is verheven, zich bedient. Hunne godsdienst is de Mahomedaansche. Volgers zijn zij van dien valschen propheet, die ruim 600 jaren na CHRISTUS opstond en zijne aanhangers bij millioenen in Azië en Afrika telt. Echter zijn de Javanen geene zuivere Mahomedanen. Een zendeling stelde eens voor hunne eigenaardige godsdienst naar hun land het Javanisme te noemen en wilde dien naam gebruikt hebben voor de vermenging van onderscheiden godsdiensten op Java. Oorspronkelijk waren zij heidenen, die de natuur en ook hunne voorouders vereerden. Later werd er van Indië af het Boeddhisme gebragt en weder later nog bragten andere veroveraars er het Mahomedanisme. Uit dat alles te zamen is op Java eene godsdienst ontstaan, weinig bevredigend voor het hart en evenmin heiligend voor het leven. Zij weten dat er een God is, maar kennen Hem niet en vereeren Hem door louter uitwendige plegtigheden. Gij vermoedt daaruit reeds, dat hun zedelijke toestand veel te wenschen overlaat. Ook aan andere zonden, maar

vooral aan ontucht is de Javaan zeer overgegeven, en dit is geen wonder. De band des huwelijks is er zeer los. Zijne godsdienst laat hem toe tot vier vrouwen te nemen en maakt de echtscheiding zeer gemakkelijk. Op zeer jeugdigen leeftijd kiest hij niet, maar wordt voor hem door zijne ouders eene vrouw gekozen, bij welke hij dan later zelf naar willekeur nog eene of meerdere neemt. Werkt deze toestand, zoo als van zelf spreekt, zeer ongunstig op de zedelijkheid van den Javaan, in een ander opzigt weder doet dit de staat van afhankelijkheid, waarin hij zich bevindt. Deze maakt hem slaafsch. kruipend en wederom heerschzuchtig en trotsch. De eeuwenlange onderdrukking heeft den geest onderdrukt. Vrees is er sedert lang het beginsel van alle gehoorzaamheid. Die vrees doet den minderen Javaan voor zijn meerdere kruipen, doet hem zichzelve wegwerpen. Ook de aanzienlijke is verachtelijk kruipend. Het zijn niet alleen bêtuigingen van eerbied en onderdanigheid, van eigen geringheid en domheid, maar in eene ingetogene, zedige stem, een bezadigden, ernstigen toon, in het eerbiedig nederhurken en met de vingertoppen der op elkander gelegde handen tegen het voorhoofd raken, openbaart zich de minderheid. Maar tegenover die slaafsche onderworpenheid aan meerderen staat nu heerschzucht en

wreedheid tegen minderen. Zagen de regenten, hoe hun vorst zich alles toeëigende, wat hem van de bezittingen zijner onderdanen aantrok, van hunnen kant beschouwden ook de lagere overheden het eigendom hunner minderen als hun eigen. Zoo ging alle gevoel van regt zoo zeer verloren, dat nog ieder hoofd van zijne ondergeschikten afvergt, wat hij wil. Nog eerder wordt nu de kleine man de tiran zijner vrouw, ja reeds de knaap wordt door vrees ontzenuwd. • Nog een ander heilloos gevolg van dien slaafschen geest is eene onderworpenheid, die alles toestemt, al gelooft zij het tegendeel, omdat zij het moet, niet mort, omdat morren zou worden gestraft. Zoo wordt de Javaan onopregt, leugenachtig en ziet daar nog weder een en wel een der grootste zijner gebreken. Eigenbelang dringt hem zich beter te vertoonen dan hij is en, als hij kwaad heeft gedaan, alles aan te wenden, opdat het door hem gepleegde maar niet aan den dag kome. Zoo zien wij het ook bij de Javanen, hoe de eene zonde de moeder is van vele anderen; zoo zien wij het ook in hen, aandoenlijk en treffend, hoe diep ongelukkig de mensch is, die niet door het licht des Evangelïes wordt bestraald, welk een heirleger van ongeregtigheid in hun maatschappij wordt gevonden. Bij een oppervlakkigen blik moge zij voor ons bedekt

blijven, waar wij maar even den sluier opligten, zien wij het, welk een onreinheid en diepe bedorvenheid daaronder verborgen is.

Zoo heeft dan ook de Javaan wel dringend behoefte aan de verkondiging van dien Zaligmaker, die zichzelven voor ons heeft overgegeven, opdat Hij ons zou verlossen van alle ongerechtigheid en een eigen volk zich reinigen, ijverig in goede werken. Ook ons genootschap heeft getracht eenigszins in die behoefte te voorzien en dat voornamelijk van 1848 af. Zeer merkwaardig is de geschiedenis van het ontstaan der zending aldaar. In dat jaar werd onze zending bezocht door den Inspector VAN RHIJN. Deze reisde in den Archipel rond met den zendeling JELLESMA en kwam met hem ook te Soerabaija aan de oostkust van het eiland Java. Daar werd hem verhaald van eenige Javanen tot het christendom gebragt door de ijverige pogingen van een eenvoudigen, maar warmen christen, den horlogiemaker EMDE. Door hem en eenige gelijkgezinde vrienden werden reeds sedert jaren onder de Javanen te Soerabaija eenige tractaatjes in de Javaansche taal uitgedeeld. Het in den geloove uitgestrooid zaad had eindelijk bij enkelen goede aarde gevonden, waar het ontkiemde en wortelen schoot. Eenige Javanen uit den omtrek kwamen tot vader EMDE, begeerig om nader te worden

onderrigt aangaande den weg des heils. Geen welkomer aanzoek voor den grijsaard. Doch hij kende de Javaansche taal niet. Maar zijne vrouw, die in Indië geboren was en zijn geloof en zijn ijver met hem deelde, kwam hem te hulp en steeds voller werd zijn huisje met Javanen, die twee en drie dagreizen ver onderrigt kwamen zoeken omtrent den eenigen Heiland. Er waren er onder hen, die Hem leerden kennen als hun Zaligmaker en den twaalfden December 1843 werden na openbaar onderzoek en afgelegde geloofsbelijdenis achtien mannen, twaalf vrouwen en vijf kinderen als de eerstelingen uit den oosthoek van Java door den doop den Heer toegebracht. En die Javaansche christenen vergenoegden zich niet met voor zichzelf den weg ten leven te hebben leeren kennen, maar trachtten ook hunne broeders en geburen tot kennis van dien weg te leiden.

Met deze Javanen nu kwamen de BB. VAN RHIJN en JELLESMA in aanraking. Daarbij hoorden zij van anderen, die te Ngoro een landgoed 25 uren van Soerabaja af, door den eigenaar daarvan, COOLEN met het christendom bekend waren geworden. In de ongemerkte en voorspoedige uitbreiding daarvan onder de inlanders, in de belangstelling van eenige vrome christenen te Soerabaja en meer andere dingen meenden zij zooveel aanwijzingen te zien om een

zending op Java reeds zoo lang begeerd, maar gedurig nog verijdeld, te beginnen. Ons genootschap besloot er toe en bestemde JELLESMA als eersten zendeling voor dien belangwekkenden werkkring. Hij bleef eerst eenigen tijd in Soerabaja, maar later vergunning van onze regeering daartoe verkregen hebbende, vestigde hij zich meer in het binnenland in eene desa Môdjô-Warnô geheeten. En de Heer deed het hem daar aanvankelijk wel gelukken. Van jaar tot jaar breidde zijn werkzaamheid zich uit. Inmiddels was een jaar na hem een tweede zendeling HOEZOO op Java gekomen, die voorloopig naar Samarang zich begaf om daar met de Javaansche taal zich bekend te maken. Tusschen deze plaats en Soerabaja ontstonden allengs christengemeenten, deels door de bemoeijingen van JELLESMA en HOEZOO, deels onder den invloed van inlandsche christenen. Men hoopte reeds dat weldra een keten van zendingposten beide steden verbinden zou. Maar anders was het in Gods raad besloten. Wie eenigzins met het werk van ons genootschap bekend is, weet het, wat harde en herhaalde slagen de zending op Java troffen. In 1858 stierf JELLESMA in de kracht van zijn leven. Van de zendelingen naar Java uitgezonden verlieten sommigen een nauw door hen begonnen werk, anderen stierven of moesten om redenen van ge-

zondheid naar Europa terug en van de 10 voor dat werk bestemde waren er na twintig jaar maar drie meer overig. (1) Daarbij kwam de financiëele nood van ons genootschap en steeds luider werd de vraag gehoord: kunnen, mogen wij op Java blijven werken? Gode zij dank! zij werd bevestigend beantwoord. De zending bleef en werd versterkt. Twee nieuwe broeders gingen in 1869 uit. Zoo heeft ons genootschap er thans vijf zendelingen. En dat is het niet het eenige, dat er werkt. Ook de Nederlandsche Zendingvereeniging, de Doopsgezinde, de Gereformeerde, het Java-comité, het Nederlandsch-indisch bijbel- en zendelinggenootschap hebben er eenige arbeiders, met ons genootschap te zamen een twaalftal Evangelieverkondigers, dat is dus onder dertien à veertien millioen Javanen nog niet één op een millioen inwoners. Wie zegt het dit bedenkende den doopsgezinde zending JANSZ niet na, als hij na erkend te hebben, dat in Nederland voor de zending op

---

(1) De BB. HOEZOO, KRUIJT en POENSEN. 't Zal nauwelijks noodig zijn mijnen lezers te herinneren, dat uitvoeriger geschiedenis van de zending op Java dan hier gegeven kon worden en van geheel ons werk in den Archipel te vinden is in „het Nederlandsch Zendelinggenootschap in zijn willen en werken geschetst door J. CRAANDIJK,” een werk, dat geen vriend der zending en allermintst van ons genootschap onbekend mag blijven.

Java betrekkelijk veel te koste wordt gelegd, er bij voegt: »Evenwel nog op lange na niet genoeg om een hechten grondslag te leggen, waarop geregeld en met goede verwachting kan worden voortgebouwd. De zendingsarbeid op Java heeft eenige gelijkenis met de hier en daar verspreide ligt opgetrokken woningen der inlanders. De tijd is daar om een steviger gebouw te grondvesten. Tegenover onze pogingen, die te geïsoleerd zijn, niet krachtig doortasten en te weinig ingrijpen in het maatschappelijke leven, gaan andere krachten veel driester te werk, zoo als daar zijn: de beschaving buiten en tegen het christendom, de magt van Islam, het toenemend ongeloof, het vermeerderend gebruik van opium, om voor het tegenwoordige niets meer te noemen. Het is dringend noodig daar tegenover meer kracht te ontwikkelen.» Moge velen dat met hem erkennen en vernieuwde ijver voor de zending op Java er de vrucht van zijn. Dat het Nederlandsch Bijbelgenootschap reeds gezorgd heeft voor eene vertaling van den Bijbel in het Javaansch en in andere talen en tongvallen, die daar worden gesproken, evenzoo vertalingen gereed heeft of voorbereidt, moge ook tot den zendingsarbeid aansporen en dien vruchtbaar maken op dit eiland, dat wij wel niet verlaten zonder de vurige bede: dat Gods Koningrijk er kome.

C. BORNEO.

Van Java begeben wij ons naar Borneo, het grootste der eilandén in den Archipel. 't Is echter veel minder bevolkt dan Java en maar voor een gedeelte aan het Nederlandsch gezag onderworpen. De inwoners zijn Mahomedanen of heidenen. De laatste wonen meest in de binnenlanden, zijn zeer ruw en voor een deel nog weinig bekend. Op dat eiland heerscht nog die vreeselijke gewoonte, die wel in staat is ons een denkbeeld van de ruwheid der inwoners te geven, dat men zich met menschenvleesch voedt. Het bezit van vele menschedels maakt er het kleinood en de eer der familiën uit. De christelijke liefde is zich ook deze ruwe barbaarsche stammen gaan aantrekken. Wel heeft Nederland er geen zendelingen, maar toch is er ook door Nederland voor hen veel gedaan. Ook in hunne taal, het Dajaksch geheeten, is de geheele Bijbel door de zorg van het Nederlandsch Bijbelgenootschap overgebracht. Het heeft zich daarbij van een man bediend, die er vroeger als zending had gewerkt en veel kennis van de taal des lands had verkregen. Behalve een Dajaksch woordenboek heeft hij eene vertaling van het Oude en Nieuwe Testament in de taal der Dajakkers vervaardigd, die reeds geheel gedrukt is.

Het genootschap, waarbij hij vroeger als zendeling werkzaam was, is het Rijnsche, dat sedert 1836 er arbeidt. Op den 3den December van dat jaar stapte de zendeling BARNSTEIN met drie reisgenooten te Bandjer aan de Zuid-oostkust aan wal, en bleef er tot aan zijn dood in 1863 met ijver werken. Niet alleen onder de inlanders, maar ook voor de Europeanen, onze landgenooten was hij een leeraar en vriend; want eerst na zijn dood (in 1865) kregen die een eigen leeraar. Reeds verscheiden jaren was hij er werkzaam, toen de zending door een vreeselijken slag getroffen werd. 't Was in 1859 dat vier zendingen en drie huuner vrouwen benevens andere Europeanen wreed werden vermoord. Even als vroeger in Engelsch Indië brak er een opstand uit, waarin de inboorlingen alle vreemdelingen zochten te doodden. Hij werd gelukkig gedempt, maar zoo als ik reeds zeide, het christelijk arbeidsveld heeft er veel door geleden. Treffend is het, met welken geloofsmoed zendingen met hunne vrouwen en kinderen den dood te gemoet gingen. Eene dier vrouwen, die met twee harer kinderen wondervol bewaard werd, maar die haren echtgenoot en een ander kind voor hare oogen vermoord zag, heeft er later iets van verhaald. De laatste woorden van haar stervenden man waren geweest: "Vader! in Uw handen beveel ik mijnen geest!"

haar dochtertje riep getroost en blijmoedig: »nu zijn wij zoo aanstonds bij onzen lieven Heer Jezus.» Eene harer zusters pas uit Europa gekomen hoorde zij tot haren echtgenoot zeggen: »zeg toch onzen vijanden nog eens, dat wij hun van harte vergeven.»

Die martelaars uit de negentiende eeuw herinneren ons aan den eersten christen-martelaar, den godvruchtigen STEPHANUS. Want al stierven die Duitsche broeders en zusters niet zoo als hij bepaald om hunne christelijke overtuiging, toch vielen zij als slagtoffers van hun ijver voor hunnen Heer, om Wiens wil zij naar die gewesten zich hadden begeven. Het zou niet te verwonderen zijn geweest, als het genootschap, dat hen uitgezonden had, na zulk een slag zijn arbeid op Borneo gestaakt had. Toch deed het dat niet. Nadat het in den tijd, dat het er niet werken kon, zoo als wij vroeger zagen, eene nieuwe zending onder de Batta's op Sumatra begon, heeft het later nieuwe zendingbodeu naar Borneo gezonden, die er thans ten getale van vijf werkzaam zijn. Nog arbeiden daar in het noorden in Sawarak eenige Engelsche zendelingen en hebben er uit de inboorlingen drie kleine gemeenten verzameld. Veel, zeer veel blijft er alzoo op dit groote eiland nog te doen, voordat het Koningrijk

van onzen Heer ook nog maar uiterlijk er gevestigd is.

D. DE AMBONSCH E EN ANDERE KLEINE EILANDEN.

Voor dat wij nu het laatste der groote Sunda-eilanden, Celebes bezoeken, willen wij eerst een blik slaan op Ambon en andere kleine eilanden, waar het christendom, althans in naam, maar helaas! dikwijls ook niet veel anders gevonden wordt. De Ambonsche eilanden liggen achter in den Archipel tusschen Celebes en Nieuw-Guinea. Het voornaamste, echter niet het grootste er van is Ambon met de stad van dien naam. Noordelijk er van ligt Ceram, westelijk Boeroe, beide veel grooter dan Ambon. Ten oosten liggen naast elkander de kleine eilanden Haroeko, Saparoea en Noessalaut: tusschen Boeroe en Ambon vindt men nog Boano, Kelang en Manipa. Op deze eilanden vinden wij weder zendelingen van ons genootschap, ten getale van vijf, onder deze onzen oudsten zending LUIJKE, reeds in 1826 uitgezonden. Zij hebben er met eigenaardige moeilijkheden te worstelen. Weinig heidenen of Mahomedanen zijn er in hunnen werkring. Verre de meesten noemen zich christenen, maar juist dat maakt den arbeid er zoo moeilijk, omdat het bij velen niet anders dan

een naamchristendom is. En dat is niet te verwonderen, als wij ons herinneren, hoe zij, hunne voorouders althans, tot het christendom werden gebragt. Toen in de zestiende en zeventiende eeuw onze vaderen de Portugezen, die tot dien tijd toe meesters waren in den O. I. Archipel, begonnen te verdrijven en zij er vele landen onder hun bestuur kregen, zochten zij daar ook het christendom te verbreiden, maar deden dit op geheel verkeerde wijze. Zoo had ook KAREL DE GROOTE het in ons vaderland gebragt, waar hij de menschen met geweld er toe dwong en toch verkeerder nog was de weg, dien de Nederlanders in de Molukken er toe insloegen. Alom stelden zij Evangeliepredikers aan, maar was dat goed, minder goed, ja geheel afkeuringswaardig was het, dat men de heidenen te kennen gaf, dat zij in de gunst der Nederlanders zouden rijzen, indien zij het Evangelie aannamen, terwijl niemand tot opperhoofd benoemd of met eenige bediening begunstigd zou worden, die niet verklaard had lid der Hervormde kerk te zijn. Waar wij die handelwijs afkeuren is het echter verre van ons, dat wij daarom hen, die haar volgden, zouden veroordeelen. In ons oog staat een KAREL DE GROOTE, die met geweld van wapenen en de Oost-indische Compagnie, die door schoone beloften de menschen christenen wilde

maken, veel hooger dan menige hedendaagsche regeering, die het om het even is, wat hare onderdanen zijn. Verkeerde ijver is altijd verre te verkiezen boven lauwheid en onverschilligheid. Maar de ijver was verkeerd, had treurige gevolgen. Spoedig toch traden nu velen tot het christendom toe en weldra werden de gouvernements-christenen zoo als zij later niet oneigenaardig genoemd werden, bij duizenden op Ambon en de omliggende eilanden geteld. Ik zal u echter niet behoeven te zeggen, dat het er met hun christendom treurig uitzag. Waren er nu altijd geregeld trouwe dienaren van CHRISTUS onder hen werkzaam geweest, dan was er zeker op den duur wel verbetering in dien toestand gekomen, maar dat gebeurde niet. Wel werden er hier en daar predikanten aangesteld, die tot bezoekreizen verplicht waren, maar wat kon het baten als eene gemeente eens in het jaar en dat velen niet eens voor een of twee dagen door een predikant bezocht werd, terwijl zij verder aan de leiding van meerendeels diep onkundige meesters was overgelaten. Van 1795 tot 1815 waren zij daarenboven bijna geheel herderloos. De meeste dier gemeenten kwamen daardoor in een allertreurigsten toestand. Men vindt er wel prijsstelling op uiterlijke godsdienst, de christelijk feesten b.v. worden er door velen gevierd en de doop, de

belijdenis en het avondmaal bijna overal, uiterlijk althans, in waarde gehouden. De eerste, de doop wordt zelfs van leeraars en zendelingen soms gevraagd als een regt den kinderen uit de gemeente toekomende door ouders, die zich niet kunnen of willen verbinden tot de taak der christelijke opvoeding. Verder vindt men er bij velen een jagen en dringen om tot lidmaat aangenomen te worden, maar zij meenen daarbij met zekere oppervlakkige kennis te kunnen volstaan en beschouwen de belijdenis als eene soort van noodzakelijke maatschappelijke handeling, voor welke eene bepaalde tijd van voorbereiding, het eenige vereischte is. Zoekt men echter naar bewijzen van een in het hart zetelend geloof, van een echt christelijk leven helaas! men vindt ze er schaars. Dat de arbeid onder zulke menschen, die den naam van het christendom hebben, maar weinig of geen denkbeeld van zijn eigenlijk wezen en doel, moeilijk is, leerde de ondervinding gedurig met smart de daar arbeidende broeders. Onder dezen moet in de eerste plaats genoemd worden onze zending KAM, die van 1816 tot 1833 met kracht en ijver er gewerkt heeft. Zijn werkkring was echter veel te uitgebreid, daar hij soms alleen, soms door een of twee mede-arbeiders geholpen in een omtrek van honderd uren 80 kerken te bezoeken had, en meer

dan 50.000 christenen. Meent daarom niet, dat ons genootschap hem aan zijn lot overliet. Tot 1836 toe werden twaalf zendelingen als leeraars op de Ambonsche eilanden aangesteld, maar kort konden de meesten er werken en meer dan drie tegelijk waren er nooit. Eindelijk meende men na velerlei plannen en vergeefsche proefnemingen in 1854 den regten weg gevonden te hebben. De regeering zou zorgen voor twee predikanten in de stad Amboina, terwijl het genootschap een zestal zendelingen zou beschikbaar stellen, om de dienst in de overige gemeenten te vervullen, bezoldigd door het gouvernement. Maar ook deze proef beantwoordde niet aan hetgeen men verwacht had, zoodat ons genootschap tien jaren later zich genoodzaakt zag de overeenkomst met de regeering niet te vernieuwen. Nog zijn er vijf onzer zendelingen, van wie echter LUIJKE alleen door het genootschap bezoldigd wordt. Dat de verwachting van hun arbeid er niet gunstig is, kunt gij uit hetgeen ik u mededeelden reeds besluiten. Ook CRAANDIJK in zijn boven aangehaald werk oordeelt er zoo over als hij zijne aandoenlijke geschiedenis van de zending op de Ambonsche eilanden besluit met de woorden: (1) »Dat het volkskarakter in

(1) Zie CRAANDIJK a.w. blz. 105. Niet zoo ongunstig oordeelt over den tegenwoordigen toestand op Ambon het laatste verslag van ons genootschap. Maandber. 1871, n°. 9, bl. 139 en volg.

den regel tegenwerkte, was het ergste niet. Bij juiste kennis, bij goeden wil, bij geduld en volharding, mogt daarin verbetering worden verwacht; immers in den Ambonees zijn ook goede eigenschappen. en ook van de meesters is wel iets te maken. Maar zoo lang alles in de Molukken slaapt en kwijnt en vervalst, zoo lang de inlandsche hoofden blijven die zij zijn en het zendingwerk in zoo menig opzigt afhankelijk is van de welwillendheid, de onverschilligheid, de vijandschap der ambtenaren, zal 't op Ambon verspilling van krachten zijn."

Op meerdere eilanden nog in den Archipel vindt men dergelijke toestanden als op Ambon. Duidenden zijn er, die christenen zich noemen, maar somtijds niet meer dan de vormen van het christendom hebben. Zoo is het op de Sangir- en Talaut-eilanden, de Zuid-wester en anderen, hoewel het vaak aandoenlijk is en treffend, dat inlanders jaren lang aan zichzelf overgelaten nog indrukken behielden van het vroeger vernomene. Gelukkig is men in den laatsten tijd den toestand dier verlaten christenen zich meer gaan aantrekken en arbeiden thans op de Sangir- en Talaut-eilanden zendeling-werklieden. De Zuid-wester, waar vroeger onze zendelingen zoo veel hebben geleden zal de Utrechtsche zendingvereeniging zich aantrekken, die voornamelijk achter in den Archipel haar

arbeidsveld heeft op Almaheira of Gilolo en andere eilanden, ook op het groote Nieuw-Guinea, dat reeds tot Australië behoort. Uit den aard der zaak is die arbeid nog in den beginne en te uitvoerig zou ik worden, als ik in bijzonderheden daarvan u ging verhalen. Toch verdient ook dit werk en zoo veel wat er buitendien nog in den Archipel, op Bali, Timor en andere eilanden gedaan wordt, de belangstellende kennisneming van alle zendingvrienden. Ook daarom is de oprigting van kleinere en grootere vereenigingen tot bevordering der zendingzaak wenschelijk, waarin men door het lezen van onderscheiden berigten uit de zending, onze Maandberigten en Mededeelingen, de berigten van de Utrechtsche zendingvereeniging, het geïllustreerd Zendingsblad, Mededeelingen van de vereeniging tot bevordering der zendingzaak onder alle heidenen, het Godsrijk op aarde en anderen op de hoogte komt en blijft van de zending in onze Oost-indische bezittingen. Want al hebben wij als leden en begunstigers van het Nederlandsch zendelinggenootschap allereerst een oog en een hart voor 't geen onze boden daar werken en lijden, 't behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat wij wel weinig den naam van vrienden van de zending en van het Godsrijk waardig waren, als wij onverschillig waren voor 't geen door andere vereenigingen gedaan

wordt, als wij niet van harte deelden in haren voorspoed en hare teleurstellingen en veel van dien zegen haar toebaden, dien God ons genootschap gaf in die zending, waarvan ik nu ten slotte nog wat u ga verhalen of liever herinneren, de Minahasa van Menado.

E. CELEBES.

Celebes zoo heet het laatste der groote Sunda-eilanden, een zonderling gevormd eiland met eene bevolking van 4 à 5 millioen. In het zuiden er van vindt men de Makassaren en Boeginezen, in het noorden de Alfoeren. Ook voor de eerste is men in ons vaderland werkzaam geweest en door de zorg van het Nederlandsch Bijbelgenootschap zijn reeds enkele boeken des Bijbels in het Makassaarsch en Boegineesch vertaald. De zending onder hen bepaalt zich vooralsnog bij het werk van een zendeling-leeraar te Bonthain gevestigd, die daar een school heeft en onder een gemengde bevolking werkzaam is. Ook de belemmering in den arbeid aldaar behoort tot de vele teleurstellingen, die ons genootschap in de vijf en zeventig jaar van zijn bestaan ondervonden heeft. (1) Geheel iets anders ondervond het in die zending, die het

---

(1) Zie CRAANDIJK a. w. bl. 132 en verv.

op de noord-oostkust van Celebes onder de Alfoeren heeft. Sints jaren is zij allen zendingvrienden bekend onder den naam van de Minahasa van Menado. Ziet, die Minahasa zij is een heerlijke proeve, hoezeer het Evangelie een volk in- en uitwendig veranderen kan, zij is voor alle vrienden van het Nederlandsch zendelinggenootschap eene zoete troost en krachtige opwekking, zoo menigmaal zij ontmoedigd zijn door den tragen gang der zaken op Ambon, de tegenwerking, die de prediking des Evangelies op Zuid-Celebes ondervond, den gedurigen tegenspoed op Java. Zij predikt het luide en krachtig, dat ons werk niet ijdel was in den Heer. Daar is eene bevolking van ruim honderduizend zielen, voor een veertig jaren bijna allen heidenen, thans voor het grootste gedeelte christenen of althans onder christelijken invloed. Waarom zij den naam van Minahasa van Menado draagt is meerderen mijner lezers wel bekend. Menado is de naam van de hoofdplaats en dat Minahasa beteekent bondgenootschap en zoo werd de heele landstreek genoemd, nadat de inwoners vroeger in vijandschap levende een verbond met elkander aangingen. Van die Minahasa nu zou ik veel kunnen en willen schrijven, maar iets van de zending onder de volken der aarde u verhalende, mag ik over dat kleine volkje niet te uitvoerig worden,

maar moet voor eene meer uitvoerige beschrijving er van belangstellenden wijzen op het reeds meer aangehaalde werk van CRAANDIJK, de Maandberigten en Mededeelingen van ons genootschap (1) en de Minahasa, beschreven door onzen zendeling GRAAFLAND. Slechts iets van het voornaamste ga ik er hier van zeggen.

Reeds sedert lang was te Menado eene gemeente, niet alleen eene inlandsche, maar ook eene uit Europeërs bestaande. Sedert 1827 werd zij be- diend door een zendeling van ons genootschap, onder den naam van zendeling-leeraar, HELLENDOORN. In overleg met hem besloot ons genootschap voor een veertig jaar onder de bevolking in zijnen om- trek eene zending te beginnen. Het bestemde daartoe de BB. RIEDEL en SCHWARZ, en opmerkelijk is het, dat deze eerste zendingen in onderschei- ding van anderen zoo lang er bleven en beide eerst na dertig jarigen arbeid er stierven. Zij waren beiden Duitschers van geboorte en werden later nog door twee landslieden van hen gevolgd, zoodat HELLENDOORN de eenige Hollander van het vijftal was. Van den beginne af aan heerschte er echter onder hen hartelijke broederlijke liefde en eensgezindheid en zeker heeft dat niet weinig bij-

---

(1) Zie inzonderheid Med. XII, bl. 85 en v.

gedragen tot den zoo gelukkigen gang der zaken aldaar.

Waren reeds meermalen de gunstigste berigten daaromtrent ontvangen, zij werden bevestigd door den man, die ons genootschap, in 1847 naar Indië zond om onze zendingen daar op te nemen. »Ik mag u goede, ja zeer goede boodschap brengen», dus sprak hij bij zijne terugkomst »van deze onze zending.» Hij raadde daarbij aan ze aanmerkelijk te versterken en dat gebeurde later ook, zoodat er doorgaans een tiental aanwezig was. Hun werk mogt een voorspoed genieten, waarvan men slechts schaars een voorbeeld vindt. Dezen voorspoed, zoo schreven zij zelve, moet men niet zoo zeer zoeken in treffende bekeeringen, dan wel in den stillen geregelden gang, zoo als de Heer in de gelijkenis van het zuurdeesem voorspelde. Zonder veel opzien te baren oefende het christendom zijne kracht op het volk uit, zoodat van lieverlede alom in het geheele land gemeenten ontstonden, die thans nog van jaar tot jaar in uitgebreidheid en degelijkheid toenemen. En wilt gij getuigenissen daaromtrent vernemen van mannen die geen zendingen zijn, hoort dan wat Residenten, ambtenaren der regeering verklaarden: »al ware ik het werk der evangelisatie vijandig geweest, dan nog zou ik uit de heerlijke vruchten, die ik er hier

van gezien heb, die vijandschap hebben moeten afleggen en getuigenis geven van de kracht van het woord Gods" en wederom een ander »door de ervaring geleerd ben ik een voorstander van de evangelisatie, vooral zoo als ik die hier heb aangetroffen en werkzaam zie. Ik ben volkomen overtuigd, dat zij hier zeer gunstig heeft gewerkt, zoowel op de zedelijke als stoffelijke ontwikkeling van het volk." Zulke uitspraken van ooggetuigen, ook van vroeger der zending niet gunstig gezinde mannen gelden meer, en moesten meer gelden dan die van hen, die het werk onzer zendelingen zonder er ooit iets van gezien te hebben, soms uit de hoogte veroordeelen. Voorwaar men moet wel willens blind zijn, als men niet erkennen wil, dat de zending in de Minahasa gezegend gewerkt heeft en nog werkt. Meer dan een mijner lezers heeft er zeker wel van gehoord uit den mond der zendelingen, die in den laatsten tijd van daar in het vaderland waren. Welk een onderscheid tusschen het verleden en het heden. Toen was bijna de gansche bevolking in heidensche duisternis verzonken. Toen de eerste zendelingen in de Minahasa kwamen kon bijna geen der inlanders lezen, schrijven of rekenen, thans zijn er 157 scholen, waarop meer dan 12,000 kinderen onderwijs ontvangen. Nog voor weinige jaren werden er in een paar

maanden in een enkel distriet 124 particuliere offerers gebragt, die aan de betrekkelijk arme bevolking bijna 20,000 gulden kosten; nu dragen velen met lust en liefde bij voor hun eigen kerk en armen en ook voor de zending. Vroeger was men er nergens veilig. Overal loerde de koppensneller, er op bedacht om zoo spoedig mogelijk van de hoofden zich meester te maken, waardoor hij zich eene bruid kon verwerven, nu is alomme rust en veiligheid. Overal in grootere en kleinere negerijen (dorpen) zijn gebouwen, waarin door de week onderwijs wordt gegeven aan de jeugd en waar des Zondags de meester of de zendeling of zijn helper voorgaat, en vindt men op vele plaatsen afzonderlijke kerkgebouwen, waar soms, als te Tondano eene schare van 2000 lidmaten aan de verkondiging van den dood des Heeren deelneemt, tot beschaming van menige gemeente in ons vaderland, waar honderden, die komen moesten, hunne plaats ledig laten. Reeds zijn er meer dan 60,000 tot het christendom overgegaan. Als iemand nu wilde vragen of dat alle opregte christenen zijn, ik zou hem antwoorden met de vraag: of hij nooit de gelijkenis van den Heer had gelezen, van het onkruid des akkers? Maar ook vraag ik u met alle vrijmoedigheid of gij in die duizenden die reeds toetraden niet een kennelijk teeken ziet van

den zegen des Heeren en er voor uzelfen niet de roepstem in hoort om toch niet te vertragen in het door Hem ook u aanbevolen werk?

Ons genootschap heeft thans dertien zendelingen in de Minahasa, van welke er, terwijl ik dit schrijf, twee afwezig zijn en twee anderen gereed staan die te verlaten. Het heeft een kweekschool voor inlandsche onderwijzers en een, waar inboorlingen tot Evangeliepredikers worden opgeleid. Of het die kweekschool zal kunnen behouden en uitbreiden, of het zal kunnen voortgaan een voor de bevolking geschikt en gezegend onderwijs te geven, of die Evangelie-predikers, van wie er thans reeds eenige als hulp-zendelingen werkzaam zijn, zelfstandigheid en ontwikkeling genoeg zullen krijgen om aan het hoofd van eigen gemeenten te staan, zietdaar vragen, waarop de toekomst het antwoord zal geven, maar ook vragen, die ten bewijze strekken, dat ook voor de Minahasa in geenendeele die toekomst in alles helder is. Hem zij ze aanbevolen, die de tijden en de gelegenheden in Zijne hand heeft. Hem ook het werk van die broeders, van wie ik zoo even zeide, dat zij de Minahasa gaan verlaten. Wie toch eenigzins met het werk van ons genootschap bekend is, weet het dat zij dat gaan doen om van de 40,000 zielen uit het aangrenzende rijkje Bolaëng-Mongondou eenigen, kon

het zijn velen voor den Heer te winnen. In het jaar, waarin dit stukje den meesten mijner lezers wel in handen komt (1872), zullen zij, zoo God wil, derwaarts gaan. In dat zelfde jaar gedenkt ons genootschap zijn vijf en zeventig jarig bestaan. Wie zou het niet wenschen, dat het daardoor merkwaardig werd, dat de rijk gezegende zending in Bolaäng-Mongondou er in begon? Wie niet, dat de tot hiertoe van God in de Minahasa en elders reeds ondervonden zegen tot nieuwe en krachtige werkzaamheid drong. 't Ziet er in den Archipel nog treurig uit. Men zou niet zeggen, dat hij reeds bijna driehonderd jaar aan een christelijk volk toebehoort. Liever dan ons vrolijk te maken over de onhandigheid onzer vaderen in de uitbreiding des christendoms, laten wij, hunne kinderen, er om bidden en om werken, gij weet dat gaat bij den christen altijd hand aan hand, dat het Koningrijk van onzen Heer, het Rijk van licht, vrede, vrijheid en liefde er kome Gode tot eer, duizenden, die het nu nog missen, ten blijven-den zegen.

Bij de Drukkers en Boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, zijn
verkrijgbaar de volgende Kleine Stukjes

	Cents.		Cents
1. Peter Lobeck	15	41. Lydia S.....	07½
2. De welbestede stuiver.....	10	42. Hugo Bourne.....	07½
3. De wever uit Weish	07½	43. De christelijke viering van den Zondag	05
4. De kleine bewoner van het Auvergnésche Gebergte....	10	44. Henri Obookiah.....	10
5. Arme Sara.....	04	45. De zendelingen in Groenl..	15
6. De jonge Hutbewoonster....	22½	46. Het bezoek bij een kranke..	15
7. Opwekking te Elberfeld....	05	47. Brieven van een' leeraar ..	15
8. De Iersche boer.....	10	48. Polycarpus	10
9. Elisabeth Cunningham.....	15	49. Als God werkt, wie zal dan keeren?.....	15
10. John Robins, de matroos... 10		50. De Soldaten-dochter.....	
11. Uitbreiding der Parabel ... 10		51. Het gelukkige sterf bed... 10	
12. Kolonel Jacob Gardiner.... 15½		52. De weg en het middel ... 15	
13. De Stroopers-dochter..... 10		53. De gast zonder bruiloftskl. 07½	
14. De Bode met goede tijding. 15		54. Treffend voorbeeld	07½
15. Jansje Allan.....	15	55. Levensschets v. Blumhardt 15	
16. Zonderlinge tusschenkomst der Voorzienigheid.....	07	56. Hadara.....	04
17. Levensber. van Amelia Gale 07½		57. De oude geneesheer.....	10
18. Sara Hill.....	12½	58. De roepstem des Heeren 15	
19. De geschied. van Mary Smith 12½		59. Anna Walsh	07½
20. De Dorps-predikant.....	10	60. Eerste zend. te St. Thomas 15	
21. De waarheid van het Evang. 10		61. Thirza.....	20
22. Kracht des geloofs	10	62. Vroege godsvrucht	07½
23. Herman de houthakker. .. 12½		63. De Russische kleermaker. 07½	
24. Laatste uren v. John Cowper 10		64. Kermerk. v. een kind Gods 07½	
25. Het einde van den tijd..... 10		65. Overtuiging verwaarloosd. 12½	
26. Wat God bewaart, is wel bewaard.	15	66. Woord aan jonge moeders. 07½	
27. Wie zijt gij? Wat hebt gij te doen?.....	10	67. De onbekende zending. . 04	
28. De weërhaan van het kasteel 12½		68. Mevrouw Rumpff.	10
29. Eben-Haëzer in Latakko... 10		69. Opmerkelijke leiding Gods 07	
30. Indiaansche bekeerlingen .. 10		70. Een nieuw traktaatje..... 10	
31. De Christen-feesten.....	05	71. De vrome landman.....	07½
32. Verhaal van 2 predikers... 07½		72. Ged. over de eeuwigheid.. 07½	
33. De tijd en de eeuwigheid .. 10		73. Maria	10
34. Kort en heilzaam berigt ... 10		74. William	07½
35. Johan Coenraad Ter Linden 07½		75. De Christen in het gasthuis 03	
36. Een beroep op het hart 12½		76. Lord Teignmouth.....	10
37. De landman in den Elkas... 10		77. Leven van Schwartz, ... 08	
38. Sterfgevallen van zeven be- keerde heidenen	10	78. Wie zoekt die vindt. ... 05	
39. Levensloop van C.L. Töpfer 07½		79. Levensb. van een' soldaat.. 05	
40. Eenige bijzonderheden uit het leven van Morrison.....	15	80. Pacalsdorp.....	07½
		81. Onnoodige zorgen	04
		82. Zachëüs.....	08
		83. De twee bureu	10
		84. Bekeering v. A. H. Franke. 04	

	Cents.		Cents.
85. Blandina	07½	132. De onfeilbare gids	10
86. Bede van een grijsaard ...	07½	133. Wien te hooren?	07½
87. Het huisgez. te Haeterdale	15	134. Eene zwaar beproefde ge-	07½
88. Inwendig Christendom onder	05	loofsheldin.	07½
Hottentotten	05	135. Marianne, de Bijbelver-	10
89. Aärons dood	15	spreidster van St. Giles..	12½
90. Het Paaschfeest	10	136. De dochter v. d. Landman	07½
91. Leven van Chrysostomus ..	07½	137. De hoop des christens ..	05
92. Het geheimzinnige in den	05	138. Het leven van v. d. Kemp.	05
Christen	05	139. Kunt gij altijd van Jezus	06
93. Jacob Wilson	15	zwijgen?	07½
94. De eerste kerkgang	06	140. Het werk v. kleine Jessie.	05
95. Wanneer ben ik, enz.	05	141. Liefde voor liefde	07½
96. Overeenk. Christel. Gods.	05	142. Heilig leven, zalig sterv.	07½
97. Zendingsgave	15	143. Een sterfb. in den vreemde	07½
98. De zwarte knecht	10	144. Iets uit het leven eener	05
99. Waarschuw. tegen valsche	10	zendelingsvrouw. 3e brief	05
overleggingen	05	145. Iets uit het leven eener	05
100. De bedelaar	05	zendelingsvrouw. 4e brief.	05
101. Samuel Mills	05	146. Levensgesch. van eenen	07½
102. Triomfboog van Titus	06	lerschen knaap.	05
103. Zijt gij gelukkig?	07½	147. De Thermometer	05
104. Uit- en inwendige zending	05	148. Toespraak	05
105. De twee erfenissen	05	149. Eene uitn. helpster d. zend.	05
106. De waarde van het gebed.	07½	150. Niet verre	06
107. Samuel Crowther	07½	151. Wat een reisverhaal kan	05
108. Catharina Philips	07½	uitwerken	05
109. Goodluck Day	07½	152. Een blik in de Jav. huish.	05
110. De toestand der heid. vrouw	07½	153. Het „Onze Vader“	05
111. Middel om rijk te worden.	04	154. Een Israel. tot Chr. gebracht	7½
112. Eene oude beproefde raad.	12½	155. Schoone plaatsen uit de	07½
113. Verband ijver voor de zend.	07	schriften van 3 Kerkvaders	07½
114. Ra-Poor-Negro	05	156. Gidion	07½
115. De zendel. onder de heid. .	05½	157. Dankt God in alles	05
116. Iets uit het leven eener	05	158. Uit onze Brieven-tasch ...	07½
zendelingsvrouw. 1e brief.	05	159. Een andere Oom Tom ...	05
117. De Christen-vrouwen der	06	160. Zeventig jaren	06
Apostolische eeuw	06	161. De Soldaat en de Landverh.	05
118. Christina en Esther	06	162. Getuig. omtrent de godsv.	04
120. De verhoogde Heer	05	en het leven der christenen	04
121. De zegenrijke vrucht van	02	163. 2 tafereelen uit het leven	07½
een rijksdaalder	05	en werken van een zendel.	07½
122. Opw. tot h. werk der zend.	05	164. Eenzaam maar niet verlaten	07½
123. De Baron Dhjbern	07½	165. Uit onze Brieven-tasch II.	07½
124. Een woord tot aanbeveling	07½	166. Mededeel. van Ulfers I.	07½
der zendingszaak	05	167. idem idem II.	07½
125. De toekomstige wereld	05	168. Over zendingmethode I.	10
126. Iets uit het leven eener	07	169. idem idem II.	10
zendelingsvrouw. 2e brief.	07	170. idem idem III.	10
127. Eene uit duizend	06	171. Het kruis der bespotting.	07½
128. Eene Martelaarsgeschied.	05	172. De Zending onder de volken	07½
129. Een Rabbi die rust zoekt	05	der aarde. 1. Europa	07½
bij Christus	05	173. Dito. II. Azië. 1. West-Azië	07½
130. De Christin geroepen tot	05	174. Dito. Dito. 2. Japan en China	07½
deeln. aan de zendingzaak.	05	175. Dito. Dito. 3. Achter-Indië	07½
131. Zoeken en vinden	10	176. Dito. Dito. 4. Eng. Indië	07½

A 215775a